

OSMANLI TAŞRASININ GEZGİNCİ GRUPLARINDAN GURBET TAİFESİ ÜZERİNE BAZI NOTLAR (16.-17. YÜZYILLAR)¹

SOME REMARKS ON GURBET TĀİFE AS AN ITINARY
GROUP IN THE OTTOMAN PROVINCES (16TH-17TH
CENTURIES)

Yahya KOÇ**

Makale Bilgisi

Başvuru: 24.11.2019

Kabul: 23.12.2019

Article Info

Received: November 24, 2019

Accepted: December 23, 2019

Özet

Osmanlı arşiv belgelerinde, merkezî hükümetin denetim ve takibata yönelik çabalarına rağmen göçer ve gezginci grupların yerleşik hayatı olumsuz yönde etkilediğine dair algıyı besleyen kayıtlara hemen her dönemde rastlamak mümkündür. Kışlak-yaylak bölgeleri arasında gidip gelmeye dayalı görece bir göç düzenine sahip olan göçer topluluklardan farklı olarak Gurbet taifesinin sürekli yer değiştirdikleri, herhangi bir denetime tabi tutulamadıkları anlaşılmaktadır. Gurbet taifesinden oldukları anlaşılan gruplar, Rumeli ve Anadolu sancaklarında evleri (çadırları) ve barklarıyla yerleşim merkezlerini dolaşarak gezginci bir hayat sürdürmüşlerdir. Yerleşik toplumu oluşturan köylü ve şehirlilerin sosyal ve ahlaki normlarıyla çelişen bir hayat tarzına sahip olmaları, toplumsal ahlaki bozduğu düşünülen işlerle uğraşmalarının yanı sıra eşkıyalıkla suçlanmaları, merkezî hükümetin dikkatinin devamlı bir surette üzerlerine çekilmesine neden olmuştur. Bu çalışmada, öncelikle Gurbet taifesini oluşturan toplumsal gruplar tanımlanmaya çalışılmıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda Gurbet taifesinin Rumeli ve Anadolu sancaklarında şehirli veya köylü yerleşiklerle ne tür bir toplumsal etkileşim içine girdikleri değerlendirilmiştir. Ayrıca

¹ Bu çalışma 2019 yılında Edirne’de düzenlenen VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu’nda sunulmuş olan “Rumeli’de Farklı Bir Göçerlik Tipi: Gurbet Taifesi” isimli bildirinin yeniden ele alınarak yazılmış halidir.

** Araş. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yahyametinkoc@yahoo.com, tel:05308207026

Osmanlı merkezî hükümetinin söz konusu toplumsal gruplara karşı geliştirdiği algının, tarihsel bağlamı içinde ele alınmasına gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı İmparatorluğu, Rumeli Sancakları, Anadolu Sancakları, Gezginici Gruplar, Gurbet Taifesi*

Abstract

In the Ottoman archival documents, it is possible to come across expressions that feed the perception that the nomadic and itinerant groups adversely affect the settled life despite the efforts of the central government to control them. Gurbet tâife as a separate group from nomadic tribes who move regularly between winter and summer settlements/ranges, moves constantly and thus they were much more difficult to control. Some groups of Gurbet tâife, apparently had a itinerant lifestyle, moving between the settlements in the sanjacks of Rumelia and Anatolia with their houses (tents). Their contradictory lifestyle with the settled people in terms of social and moral norms, their activities which were thought to be undermining for the social morality and accusations of banditry caused the constant attention of central government on them. In this study, we try to define the groups who compose this Gurbet tâife. This study also aims to evaluate the level of social interaction between settled, urban or peasant communities and Gurbet tâife in the sanjacks of Rumelia and Anatolia in the 16th and 17th centuries. In addition, we try to study the Ottoman perception towards these itinerant groups in its historical context.

Keywords: *Ottoman Empire, Sanjacks of Rumelia, Sanjacks of Anatolia, Itinerant Groups, Gurbet Tâife*

Giriş

Yerleşik hayatın dışında olan veya birtakım sebeplerle yerleşik hayatın dışına çıkmış olan sosyal gruplar, yaşamış oldukları dönemde ve günümüzde yerleşiklerin algılarına göre tanımlanmışlardır. Başka bir ifadeyle yerleşik hayatın dışındakiler, yerleşik hayattakilerle alakalı yönleriyle tarihe konu olmuşlardır. Bu bakımdan söz konusu gruplar, yaşadıkları dönemde yabancı, garip, vahşi, potansiyel suçlu şeklinde vasıflandırılarak ötekileştirilmişler ya da en iyi ihtimalle yerleşiklerin yürüttükleri siyasi, askerî, ekonomik faaliyetlerde kendilerine verilen rolü oynamak durumunda kalmışlardır².

² Gezginici gruplara ve bu grupların en bilineni olan Çingenele, Avrupa toplumlarında ve Osmanlı İmparatorluğu'nda nasıl yaklaşıldığına dair derli toplu bir değerlendirme için bkz. Leo Lucassen, Wim Willems, "The Weakness of Well-Ordered Societies: Gypsies in Western Europe, the Ottoman Empire, and India 1400-1914", *Review (Fernand Braudel Center)*, Vol. 26, No. 3 (2003), pp. 283-313. Bu konuda Lucassen ve Willems'in yanı sıra konunun uzmanı diğer yazarların katkıda buldukları bir eser için ayrıca bkz. L. Lucassen, Wim Willems, Annemarie Cotaar, (1998). *Gypsies and Other Itinerant Groups, A Socio-Historical Approach*. New York.

Göçerlerle ilgili olarak, söz konusu algılamanın yanı sıra yerleşiklerle aralarında sembiyotik bir ilişkinin süregeldiğini söylemek mümkündür. Öte yandan bilhassa gezginci gruplara yönelik ötekileştirme yönü ağır basan bu bütüne yönelik olumsuz algılamanın ötesine geçmek, tarihçilik disiplini söz konusu olduğunda, ele alınan olguya ve olgunun bağlamına farklı bakış açılarından yaklaşmayı gerektirmektedir. Zira tarihsel kaynaklar, geçmişi genellikle yerleşiklerin gözünden yansıtan kaynaklar olduğundan bu durumda bağlam ve yaklaşım farklılığı önem kazanmaktadır.

*Gurbet taifesi*³ olarak isimlendirilen gezginci gruplar, Osmanlı taşrasında, bilhassa 16. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirdikleri faaliyetleriyle kaynaklara yansımışlardır. Osmanlı arşivindeki Mühimme Defterlerinde geçen *Gurbet taifesi* ile alakalı ifadelerde, onların toplumsal yapıyı olumsuz etkilediği düşünülen faaliyetlerine odaklanıldığı görülür. 16. yüzyıla tarihlenen Mühimme Defterleri, diğer konuların yanı sıra sancaklarda kamu düzenini bozan büyüklü küçüklü pek çok olayın kaydedildiği defterlerdir⁴. Dolayısıyla *Gurbet taifesi* hakkında bu kaynaklardan elde edilen verilerle oluşturulan algının olumsuz bir algı olması doğaldır. Ancak modern tarihçinin bu algıyı sorgulamadan benimseyip genelleştirmesi, *Gurbet taifesinin* diğer muhtemel sosyal ve ekonomik faaliyetlerinin göz ardı edilmesi gibi bir tarihsel tutarsızlığa neden olur. Bu gibi nedenlerle eldeki çalışmada Mühimme Defterlerinde yer alan *Gurbet taifesi*yle ilgili veriler farklı bir bakış açısından yeniden gözden geçirilerek ele alınmaya çalışılmıştır. Böylece *Gurbet taifesine* dair bütüne yönelik olan olumsuz algı tartışılmaya çalışılmıştır. *Gurbet taifesinin* hayat tarzı, şehirliler, köylüler gibi yerleşiklerle ve Osmanlı hükümeti görevlileriyle girdikleri etkileşimin çeşitli veçheleri üzerinde durulmadan önce yerleşik hayatın dışındaki hayatın mensupları olan göçerlerin Osmanlı toplumundaki yeri üzerine kısa bir değerlendirme yapmak konuya, devlet-toplum etkileşimi ekseninde, mukayeseli yaklaşmak açısından faydalı olacaktır.

³ Arşiv kayıtlarında genellikle *Gurbet taifesi* ifadesi kullanıldığı için çalışmada bu ifade kullanılmıştır. *Gurbet* kelimesi, çalışmada, farklı anlamlara dair içermeleriyle kullanılmıştır. Bunlar arasında iş ve aş bulmak amacıyla yerinden yurdundan çıkmış, kopmuş kimse anlamının yanı sıra bir mekânın yabancı, öteki anlamı vardır. Kelimenin Arapça kökü ve türevleri için bkz. Mütercim Asım Efendi, el-Okyanûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhîr, Asitâne Kitabevi, İstanbul 2001, s. 55. *Taife* kelimesi ise Osmanlı arşiv kayıtlarında genellikle tanınan bilinen toplumsal gruplar için kullanılmıştır.

⁴ Feridun, M. Emecen, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme, Ahkâm-ı Şikâyet", *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 130-131.

Osmanlı Toplumunda Göçerler, Çingener ve *Gurbet Taifesi*

Göçerler, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda önemli bir yere sahiptir. *Diyâr-ı Rûm* olarak isimlendirilen Anadolu'nun, 11. yüzyıldan itibaren *Turcia* adıyla anılmasının, yani bir Türk *iline* dönüş/türül/mesi hikayesinin ana karakterleri, Orta Asya'dan gelen göçer Türkmenlerdir⁵. Türkmenler, 13. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu, Marmara ve Karadeniz sahilinde, çeşitli şehirleri, Anadolu Selçuklu, Bizans ve Trabzon Pontus Rum devletlerinden alarak buralarda beylikler kurmuşlardır⁶. Osmanlıların 14. yüzyılın ortalarından itibaren Rumeli'de fetih faaliyetlerine girişmeleri, bu beyliklerin askerî zümrelerinin onların tarafına geçmelerinde etkili olmuştur⁷. Böylece Türkmenler, Rumeli'de gerçekleştirilen fetih faaliyetlerinde ve buranın yurt edinilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Osmanlıların sistemli bir şekilde tatbik ettikleri iskân faaliyetlerinin sonucunda, Doğu Balkanlar'da, Varna'dan Tuna'ya kadarki coğrafyada, yörük⁸ köyleri kurulmuştur. Bu bölgelere yapılan iskânlar, kimi zaman gönüllü kimi zaman ise sürgün usulüne başvurulmuş gerçeğeleştirilmiştir⁹.

Göçebeleri yerleşik hayata geçirmeye yönelik teşebbüslerde güvenlik kaygılarının yanı sıra terk edilmiş ya da harap alanları şenlendirmek ve ziraate açmak, yeni yerleşimler kurmak, buldukları yerlerde huzursuzluk çıkaran göçebe aşiretleri cezalandırılmak gibi sebepler etkili olmuştur¹⁰. Öte yandan 16. yüzyıla birlikte Bilâd-ı Şam, Arabistan, Irak ve Revan gibi tarihsel coğrafyalar Osmanlı siyasi coğrafyasına dahil edilmiştir. Bu tarihsel coğrafyalarda yaşayan Türkmen, Kürd ve Arab göçebe kabileler Osmanlı

⁵ M. Said Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası: Karacuk'tan Aziz George Kolu'na*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2004, s. 71.

⁶ Faruk Sümer, "Türkmenler", *DİA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 610.

⁷ Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2005, s. 41.

⁸ Yörük tabiri Oğuzların Anadolu'ya gelmesinden sonra kullanılmaya başlayan yürümek fiilinden türetilmiş olan bir isimdir. Osmanlı döneminde Türkmen adı daha çok Anadolu'nun orta ve doğu kısımlarındaki göçebeleri Yörük/Yürük adı ise Anadolu'nun batısındaki ve Rumeli'deki Türk göçebeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu iki tabir kaynaklarda birbirinin yerine de kullanılmışlardır. Ayrıntı için bkz. İlhan Şahin, "Göçebeler", *Osmanlı* C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 132-133.

⁹ Böylece yeni fethedilen topraklarda Müslüman nüfusun artırılması ve bu sayede öncelikle siyasi ve askerî anlamda emniyetin sağlanması hedeflenmiştir. Bu konuda bkz. Mehmet İnbâş, "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti", *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 284-287.

¹⁰ Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 581-584; Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti", *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 311.

hakimiyetine girmiştir. Böylece Osmanlı sancaklarında göçebe nüfusun genel nüfus içinde oranı artmıştır¹¹.

16. yüzyıl ve sonrasında, Osmanlı sancaklarında, kuruluş döneminden farklı sâiklerle iskân ve idare stratejileri uygulandığı, bu bağlamda bazı güvenlik önlemlerinin tatbikata konulmasında göçerlerden yararlanılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu güvenlik önlemleri sadedinde zikredilebilecek olan iskân uygulamalarının en bilinenlerinden biri, 17. yüzyılın sonundan itibaren ve 18. yüzyılda yapılan Rakka iskânları olmuştur¹². Osmanlı hükümetinin bu dönemde yaşanan göçebe hareketliliğine karşı tatbik etmeye çalıştığı sınırlı tedbirlerden biri de göçebeleri taşra idaresinin çeşitli organizasyonlarında kullanma yoluna gitmek olmuştur. Mesela, Arabistan Çölü'nden gelen Aneze Urbani'na mensup kabileler, Şam valileri aracılığıyla her yıl düzenlenen Hac organizasyonunda hacıların binek ve gıda ihtiyaçlarının karşılanması için görevlendirilmişlerdir¹³.

Rumeli'ye yerleştirilen Yörükler ise eski göçebe özelliklerini büyük ölçüde kaybetmişler, askerî hizmetlerde kullanılmaya başlanmışlardır. Fatih ve Kanuni dönemlerinde, Yörükleri askerî ve idarî amaçlarla teşkilatlandırmaya yönelik *Yörük Kanunnameleri* düzenlenmiştir¹⁴. Rumeli'de altı büyük zeamet olarak teşkilatlandırılan¹⁵ Yörükler, Naldöken, Tanrıdağı, Selanik, Vize, Kocacık ve Ofçabolu isimleri altında, buldukları mevkilere veya beylerinin isimlerine göre isimlendirilmişlerdir. Tımar sistemi kapsamında geri hizmette görevlendirilen Yörük sınıfında, *eşkinci* ve *yamaklar*, Rumeli sahillerinde gemi malzemesini temin etmek, yol emniyeti,

¹¹ İ. Şahin, a.g.m., s. 133-134. Ayrıca bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınevi, İstanbul 1987, s. 19.

¹² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 39-60; İbrahim Yılmazçelik, Özcan Tatar, "Osmanlı İskan Politikaları Bağlamında Aşiretlerin İskanı ve Sonuçları", *Geçmişten Günümüze Göç* (Editör: Osman Köse), C. II, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s. 1258-1259.

¹³ Mustafa Güler, "XVIII. Yüzyıl Suriye Hac Yolunda Urban Kaynaklı Güvenlik Problemleri ve Çözüm Yolları", *Suriye: tarih, siyaset, dış politika* (Editör: H. Mustafa Eravcı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 20-41.

¹⁴ Mehmet İnaş, "Yeni Belgelerin Işığında Rumeli Yörükleri", *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 153.

¹⁵ Yörükler, *ocak* adı altında belli sayıda aileden oluşan birimlere ayrılıyordu. Bu ocakların her birinin kaç kişi olduğu kanunnamelerde yazılıydı. Mesela Fatih dönemi Yörük Kanunnamesine göre bir ocak 24, Kanuni döneminde ise 25 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu 24-25 kişilik aile gruplarında seferde faal görev alan bir eşkinci, 3-4 çatal ve 20 yamak bulunurdu. Ocaklar ise zeametler birimleri halinde teşkilatlandırılmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sema Altunan, "XVI ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yörükleri ve Naldöken Yörük Grubu", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Eskişehir 1999, s. 57-65; M. İnaş, "Rumeli Yörükleri", s. 153-155.

tamir ve bakımı, derbencilik, menzillere zahire toplanması, maden işletmesi, sefer esnasında askeri malzeme toplamak, pirinç yetiştirmek, ordu için at yetiştirmek, kale ve hisar muhafızlığı gibi hizmet ve görevlerde kullanılmışlardır¹⁶.

Avrupa'da genellikle hükümdarların hışmına uğrayan Çingenerin¹⁷ toplumsal bakımdan Osmanlı ülkesinde daha olumlu bir durumda buldukları söylenebilir¹⁸. Aslında göçer bir hayat süren Çingener, Osmanlılar tarafından bir yandan eyalet teşkilatı içinde Çingene Sancağı ismiyle ayrı bir idari-mali birimde toplanmaya çalışılmışlardır¹⁹. Öte yandan ordunun geri hizmet birlikleri içinde, Timar sistemi kapsamında vazifelendirilmişlerdir. 17. yüzyılda Timar sistemi fonksiyonlarını kaybettiğinde, daha önce tahrirlerde kaydedilen, 16. yüzyılda kara ve deniz seferlerine katılan Çingene müsellemlerinin teşkilatı kaldırılmıştır²⁰.

Osmanlı hükümeti, Çingeneri teşkilatlandırarak ya da bir şekilde vergiye tabi tutarak, aslında, diğer göçebe topluluklara karşı uyguladığına benzer bir iktidar stratejisi uyguluyordu. İmparatorluk tipi devletlerde sürdürülen bu iktidar stratejisi, mümkün olduğunca dışlamadan, esnek ve kolektif bir iktidar anlayışıyla göçerleri mevcut sosyal yapıya kazanmaya matuf bir stratejiydi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda, devlet ve toplum yapısında 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan kriz ve dönüşümün, göçerlerle kurulan etkileşime olumsuz etkisi olduğu ileri sürülmüştür. Bu sürecin bir izahı, Osmanlı İmparatorluğu'nun, özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra, teritoryal ulus devlet anlayışının hakim olduğu, dolayısıyla göçebe ve gezginci grupların daha fazla kontrol altına alınarak yerleşik hayata geçirilmeye çalışıldığı bir dünyanın parçası haline geldiğine hamledilerek yapılmıştır²¹.

Gurbet taifesi daha ziyade 16. yüzyıla ait dönemsel şartların etkisiyle ortaya çıkan, toplumsal düzlemde varlıklarını, kaynaklara daha az yansıtarak da olsa, 17. yüzyılda göstermeye devam eden gezginci gruplardan oluşuyordu.

¹⁶ S. Altunan, *a.g.e.*, s. 63-64.

¹⁷ İsmail Altınöz, "Osmanlı Toplum Yapısı İçinde Çingener", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 774-775.

¹⁸ Lucassen, Willems, "The Weakness of Well-Ordered Societies", s. 306-307.

¹⁹ Emine Dineç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingener", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, Aralık 2006, s. 35-40.

²⁰ Emine Dineç, "Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingener (XVI. Yüzyıl)", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Eskişehir 2004, s. 169-179.

²¹ Reşat Kasaba, *Bir Konargöçer İmparatorluk*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 40-45, 66-67.

Bu gezginci grupların, göçebe toplulukların yaşantı biçimini benimsemedikleri söylenebilir. Mesela bu grupların, yüzyıllar boyu yerleşikler ile göçebeler arasındaki ilişkileri şekillendiren pratiklere konu oluşturacak görece bir göç düzenlerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Göç hareketleri bir *transhümans* hareketinin düzenliliğini de göstermiyordu. Çok geniş arazilere hayvanlarını yayan ve birbirlerine akrabalık bağlarıyla bağlı olan boy, cemaat ve kabile birliklerinden de oluşmuyorlardı²². Zikredilen özelliklere sahip olan Yörükler, Bedeviler ve diğer göçer gruplar 16. ve 17. yüzyıllarda askerî teşkilatlanmada ve taşra idaresinde görevlendirilebilmişler ve vergiye tabi tutulabilmişlerdir²³. *Gurbet Taifesi*nin yanı sıra *levendler*, *suhteler* ve *çift-bozan reaya* grupları gibi gruplar ise bu dönemde devletin idarî-mali anlamda kontrol etmekte zorlandığı gruplar olmuşlardır.

*Gurbet taifesi*nin Osmanlı taşrasında yaşayan toplumsal gruplar arasında tam olarak neye tekabül ettiğini belirlemek, bu doğrultuda “efrâdını câmi ağyârını mâni” bir toplumsal grup tanımı vermek pek mümkün görünmemektedir. Osmanlı arşiv kayıtlarında göçebe olup da *Gurbet* olarak isimlendirilen aşiretlere rastlamak mümkündür. Bunun yanında Çingenelerin *Gurbet* olarak isimlendirildiği kayıtlara rastlamanın da mümkün olduğunu söylersek meselenin giriftliği daha iyi anlaşılır²⁴. Çalışmada *Gurbet taifesi* olarak isimlendirilen grupların ortak özellikleri göz önünde bulundurularak genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

*Gurbet taifesi*nin gezgincilik özelliklerini, diğer toplumsal gruplarla karşılaştırmaya giderek izah etmek mümkündür. Belirli güzergahlar olmaksızın bir yerden diğerine gezerek ve gezerken yerleşik toplumla sosyal ve ekonomik anlamda etkileşime girerek hayatını sürdürmek olarak anlaşılması mümkün olan gezginciliğin en iyi bilinen temsilcileri Çingeneler olmuşlardır. Ancak tarih boyunca Çingene olmadıkları halde bu tür hayatı sürdürmeyi tercih eden toplumsal gruplar var olagelmışlerdir²⁵. 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı taşrasında sayılarının arttığı anlaşılan bu tür

²² Geleneksel göçerlik ile transhümans hareketleri arasındaki farklılıklarına açıklaması için bkz. Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, C. I, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, s. 159-168.

²³ Göçerlerin vergilendirilmeleri hakkında bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, Eren Yay., İstanbul 2000, s. 71-81; Şinasi Altundağ, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma”, *DTCF Dergisi*, C. 5, Sayı: 2 (1947), s. 192.

²⁴ Çingene ve göçerlerin gurbet olarak isimlendirilmesi hakkında değerlendirmeler ileride yapılmıştır.

²⁵ Lucassen, Willems, “The Weakness of Well-Ordered Societies”, s.285.

gezginici gruplardan kimilerine, Mühimme Defterleri ve Şer'îye Sicilleri gibi kaynaklarda *Gurbet taifesi* adı verildiği anlaşılmaktadır²⁶.

Osmanlı Taşrasında Gurbet Taifesinin Ortaya Çıkışı

Osmanlı devlet ve toplumunda 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan bunalım ve her iki alanda meydana gelen dönüşüm, Anadolu ve Rumeli'de faaliyetleriyle aynı döneme dair kaynaklarda boy göstermeye başlayan *Gurbet taifesinin* ortaya çıkışında etkili olmuşa benzer. Zira bu taifeyle insan kaynağı sağlamak bakımından yakından ilgili oldukları anlaşılan *levend*, *suhte* gibi *çift-bozan reaya* gruplarının sayıları, yaşanan söz konusu bunalımın sonucunda kaynaklarda sık sık yer almalarını sağlayacak biçimde artmıştır. Şimdi *Gurbet taifesi*yle aynı dünyayı paylaştıkları anlaşılan bu grupların ortaya çıkışlarında etkili olan amilleri kısaca izah edelim.

16. yüzyılın başlarından itibaren genel olarak Akdeniz havzasında ve hususiyile Osmanlı İmparatorluğu'nun taşrasında baskısı hissedilen nüfus artışının, Rumeli ve Anadolu'da mevcut zirai arazilerin reyanın ihtiyacını karşılayamaz hale gelmesinde etkili olduğu bilinmektedir²⁷. Öte yandan son zamanlarda çevre tarihiyle ilgili yapılan çalışmaların artmasıyla birlikte 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarında yinelenen kuralıkların reyanın zirai faaliyetlerini olumsuz etkilediği ortaya konulmuştur. Bu iki etken zirai üretimde bir daralma yaşanmasında etkili olmuştur²⁸. Yine aynı dönemde Batı'dan Osmanlı ülkesine gelip ekonomik alanı etkisi altına alan gümüş, Osmanlı akçesinin değerinin düşmesine neden olmuştur. Bütün bu olumsuz gelişmelerin yanında devletin devam eden savaşların finansmanı için toplanılan mevcut vergilere yenilerini eklemesi kırsal nüfusun geçim sıkıntısını daha hissedilir bir hale getirmiştir²⁹. Çift süren reaya ve bunların çocukları bu gelişmelerden en çok etkilenen kesim olmuştur. Bu ailelerin genç

²⁶ 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) (Özet-Transkripsiyon ve İndeks) Haz. Hacı Osman Yıldırım vd., Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları (bundan sonra BOAYAY., MD 6), Ankara 1995, hkm. 1117, s. 160 (9 L 973/10 Mayıs 1565); BOA, MD 15, s. 57, hkm. 489 (26 S 979/20 Temmuz 1571); BOA, MD 12, s. 213, hkm. 412 (12 R 981/27 Mart 1574); Leyla Özpolat, "1 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (970-7019/1563-1610) (Değerlendirme ve Transkripsiyon), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2016, s. 153, 202. *Gurbet taifesi* hakkında Bursa sicillerinde yapılan referanslar için bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 152.

²⁷ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergah Yayınları, İstanbul 2009, 47-48.

²⁸ Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâlî İsyânları*, Çev. Nurettin el-Hüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul 2013, s. 192-198.

²⁹ W. J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân (1591-1611)*, Çev. A. Tansel. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 9-12.

ve bekar çocukları, aileleriyle birlikte tarımsal faaliyetlere katılıp kıt kanaat geçinmektense geçimlerini farklı alanlarda aramaya yönelmişlerdir. Böylece çiftini çubuğunu terk eden ve *çift-bozan reaya* olarak isimlendirilen bu gençlerin, yönelebilecekleri sınırlı sayıda iş olanakları bulunmaktaydı. Sancak idarecisi paşaların veya beylerin maiyetine paralı asker olarak yazılıp *sekban* olmak bu olanaklardan biriydi. Bir medresede tahsil görüp şansı ilmiye silkinde deneyip *suhte/suhtevât* zümresine dahil olanların sayısı da oldukça fazlaydı. Her iki kariyer süreci nihai anlamda geçim imkanı sağlayamayabiliyordu. Paşa kapılarında istihdam edilmemiş ve medrese çevrelerine girmemiş olarak taşrada başıboş gezen gençler *levend/levendât* adıyla anılıyorlardı³⁰.

Kanunî'nin şehzadeleri Bayezid ile Selim arasında 16. yüzyılın ortalarında yaşanan mücadele esnasında, söz konusu şehzadelerin *yevmlî* adıyla pek çok paralı asker istihdam etmelerinin etkisiyle, Anadolu sancaklarından başıboş gezen gençlerden bunların maiyetlerine girenler olmuştur. Şehzadeler arasındaki mücadele sona erince bunlar başıboş *levend* durumuna düşmüşler, ateşli silahlarla mücehhez halde hem Anadolu hem de Rumeli sancaklarında eşkıyalık faaliyetlerine girişmişlerdir³¹. *Levend*lerin bu denli çok istihdam edilebilmiş olmalarının ardında nüfus artışı ve geçim sıkıntısının yol açtığı olumsuz ortamın etkisinin var olduğunu tekrar etmekte fayda vardır. Bunlar sonraki dönemlerde *sekban* adı altında paşa veya bey kapılarında maiyet yazılmışlar, kimi zaman yeniçeri, kimi zaman altı bölük halkından biri olabilmışlerdir. *Suhte* gruplarına da dahil olabildikleri bilinmektedir³².

Suhteler, Anadolu ve Rumeli sancaklarındaki medreselerde okuyan talebelere verilen isimdi. Bunların mensup olmak istedikleri ilmiye kadrolarında yer edinebilmek, İstanbul'da yüksek medreselerden başarı ile mezun olup sonrasında *mülâzemet* adı altında staj görülmesini içeren uzun bir eğitim ve meslek sürecini gerektiriyordu. Ne var ki, taşradaki medrese talebelerinin çoğu, bu uzun süren eğitim sürecini, tamamlamaktan ziyade bu süreç boyunca yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyaçlarını ücretsiz temin etmek amacıyla sürdürüyorlardı. Bu şekilde 16. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'daki medreselerin çoğunda pek çok *suhte* birikmiştir. Zamanla bunlar arasından bazıları serkeşlik yoluna gitmiş köylere giderek ahaliden *cerr*, kurban, *nezir* adı altında para ve yiyecek toplamaya başlamışlardır. Başta

³⁰ Suraiya Faroqhi, *Devletle Başa Çıkmak: Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç (1550-1720)*, Çev. H. K. Bejsovec, Alfa Yayınları, İstanbul 2016, s. 103-120.

³¹ Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 137.

³² Mustafa Akdağ, *Dirlik Düzenlik Kavgası*, s. 72.

masum görünen bu yardım toplama işini sonradan soygun, yol kesme, adam kaçıрма, ırza geçme ve adam öldürme gibi adli suçlara vardırırların olduğu görülmüştür. Köylü reayanın emniyet ve yol güvenliğini tehdit eden *suhtelerin* sayıları kimi zaman üç bin kişiye ulaşabilmiştir³³.

Gurbet taifesinin, Anadolu ve Rumeli köylülüğünde 16. ve 17. yüzyıllarda yaşanan bunalımın sonucunda ortaya çıkan başıboş gruplarla aynı dünyayı paylaşıyor olduklarını söylemek mümkündür. *Levend* ya da *suhte* grupları, vasıfları iyi kötü belirlenebilmiş gruplardı. Yerleşik reayaya zarar veren etkinliklerde sıklıkla rol almaları bu tanınırlık hususunda etkili olmuş olmalıdır. Öte yandan Osmanlı tahrir defterlerinde ve diğer kaynaklarda, kayıt altına alınmamış olan bu grupların içinden çıktıkları daha geniş bir kesimin varlığı hakkında ipuçlarına rastlamak mümkündür. Belirli bir bölgeyle ilgili tahrir kayıtlarında *Haymana*, *perakende*, *hariç ez-defter* olarak geçen, gelip ilgili bölgeye yerleşmiş olan ya da göçebe olan ailelerin varlığına delil teşkil eden verilere rastlamak mümkündür. Yine bir sancağın yerlisi olmayan konar-göçerlerin *Haymana*, *perakende*, *cemaat* gibi isimlerle isimlendirilmelerinin yanı sıra *Gurbet/Gurbetân* olarak isimlendirildiği olmuştur³⁴. İnalçık, merkezî hükümeti taşra idaresi konusunda en çok kaygılandırıcı gelişmelerden birisinin, bu kayıt altına alınmayan reaya olduğunu dile getirmiştir³⁵. Öte yandan Anadolu'daki köylü reayanın bir iki kuşak önce sürdürmekte olduğu göçerliğe dönme veya çiftini çubuğunu terk edip başka geçim seçeneklerine yönelebileceği gibi alternatiflere sahip olduğu anlaşılmaktadır³⁶. Bu veriler ışığında, *Gurbet taifesini*, kayıt altına alınmamış, herhangi bir mîrî araziyle alakası olmayan ve buldukları bölgenin yerlisi de sayılamayacak olan gruplar olarak tanımlamak mümkündür.

Gurbet Taifesinin Hayat Tarzı ve Faaliyetleri

Gurbet taifesiyle ilgili bir tanımlamada bunların *levend* gruplarından olup ancak evleriyle beraber dolaşan gruplar oldukları dile getirilmiştir³⁷.

³³ Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Bozulma", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 6, C. 6, 1994, s. 73-74.

³⁴ Manisa civarında yaşayan Haymâne grupları ile ilgili bkz. MSH.SSC. d. 6427, s. 45, 65, 142. Aksaray ve civarı için bkz. Doğan Yörük, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Aksaray Sancağında Göçler", *Geçmişten Günümüze Göç* (Editör: Osman Köse), C. I, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s. 702.

³⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim, İstanbul, Türkiye İşbankası Yayınları, 2009, s. 329.*

³⁶ Suraiya Faroqhi, *Devletle Başa Çıkmak*, s. 120.

³⁷ BOAYAY., *MD 6*, hkm. 1117, s. 160 (9 L 973/10 Mayıs 1565). Ayrıca bkz. Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 16.

Başka bir tanımlamada ise bunların köyünden ayrılmış, genellikle bir yerde uzun süreli kalmayan ve devlet nezdinde tehlikeli görülen gruplar olduğu ifade edilmiştir³⁸. Bunlar Anadolu'nun Bursa, Kütahya, Isparta, Eskişehir, Ankara, Konya, Çankırı, Çorum ve Amasya gibi sancaklarında evleriyle şehirleri, kasabaları ve köyleri dolaşıyorlardı. Kaynaklarda ise genellikle Çingenelerle birlikte anıldıkları görülmektedir³⁹.

Çingenelerle birlikte anılmaları kimi araştırmacıların, *Gurbet taifesi*yle Çingenelerin aynı gruplar olduğu genellemesine yönelmelerine sebep olmuştur⁴⁰. Ancak Çingenelerin Rumeli'de ayrı bir sancak olarak kaydedildikleri, Osmanlı ordusunda geri hizmet birimi olarak görevlendirildikleri, Anadolu'da ise ayrı bir etnik grup halinde tahrir defterlerinde kaydedildikleri görülmektedir⁴¹. İsmail Altınöz, Çingeneler üzerine yaptığı derinlikli araştırmasında *Gurbet taifesinin* Çingenelerle alakası üzerinde durmuştur. Altınöz'e göre, *Gurbet taifesinin* Çingenelerle benzer sosyo-ekonomik özelliklere sahip olmaları, bu iki grubu aynileştirmeyi gerektirmez. Böyle bir aynileştirmeyi destekleyecek yeterli delil ya da karine yoktur⁴². Kaldı ki, *Gurbet taifesinin* tek başına⁴³ ya da Çingenelerden başka gruplarla birlikte anıldıklarına kaynaklarda rastlamak mümkündür. Bu gruplar

³⁸ Bülent Arı, "Osmanlı Asayiş Stratejileri", *Türk Polis Tarihinin Kökenleri* (Editör: Yücel Yiğit), Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2017, s. 190.

³⁹ Akdağ, a.g.e., s. 73-73; Hüseyin Arslan, *Osmanlı'da Nüfus Hareketleri (XVI. Yüzyıl) Yönetim Nüfus Göçler İskânlar Sürgünler*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001, s. 232.

⁴⁰ Ahmed N. Özdal, "Ortaçağ'da Yakınoğu'nun Sıradışı Göçmenleri: Çingeneler (Zutt'lar)", *Geçmişten Günümüze Göç* (Editör: Osman Köse), C. II, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s. 983.

⁴¹ Emine Dinceç, "Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingeneler", s. 35-45; İsmail Altınöz, "Osmanlı Toplumunda Çingeneler", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 71-76.

⁴² Altınöz, "Osmanlı Toplumunda Çingeneler", s. 87-88.

⁴³ Tek başına anıldıkları birkaç örnek için bkz. *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) (Özet ve İndeks)* Haz. Hacı Osman Yıldırım vd., Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları (bundan sonra BOAYAY., MD 5), Ankara 1994, hkm. 48, s. 10 (Tarih 7 Muharrem 973/4 Ağustos 1565); *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) (Özet-Transkripsiyon-İndeks)*, C. II, Haz. Hacı Osman Yıldırım vd., BOAYAY, Ankara 1999, hkm. 1518, 1706, s. 173, 264-265 (2 Z 975/29 Mayıs 1568, 11 M 976/6 Temmuz 1568); BOA, MD 15, hkm. 489 (26 S 979/20 Temmuz 1571); H. Muharrem Bostancı, "19 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, hkm. 131, s. 108 (21 M 980/3 Haziran 1572); Rahman Şahin, "22 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi", (H. 981/M. 1573)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2014, hkm. 76, s. 90 (Tr. 9 M 981/11 Mayıs 1573). Yayınlanmış Mühimme Defterlerinde, ilgili yayındaki sayfa numarası verilmiştir.

arasında *Kürd*⁴⁴, *suhte*⁴⁵, *Arab*⁴⁶ grupların yanı sıra çeşitli göçer aşiretler⁴⁷ ve başkaca gruplar⁴⁸ yer almaktadır. 16. yüzyılın başından itibaren malum sebeplerle Anadolu'da ortaya çıkan başıboş insan kitlesi, devlet kadrolarıyla ya da şahısların sağladığı geçim imkanlarıyla istihdam edilerek toplumsal açıdan tahammül edilebilir bir yoğunlukta tutulamamıştır. Dolayısıyla bunların, ahlaksız işlere girerek veya eşkıyalık yaparak yerleşik hayat üzerinde olumsuz anlamda bir baskı oluşturdukları görülmüştür⁴⁹. *Gurbetlerle* beraber zikredilen Çingenelerin de içinde bulunduğu grupların her birinin sürekli yer değiştirmeye dayalı gezginci hayatı benimsemeleri veya benzer hayat tarzlarına sahip olmaları gibi nedenlerle kendi aralarında geçişkenliğe sahip toplumsal gruplar oldukları düşünülebilir.

Akdağ, *Gurbet taifesinin* hayat tarzıyla alakalı olarak ayrıntılı bilgiler vermiştir. Akdağ'a göre Osmanlı arşiv kayıtlarından *Gurbet taifesinin* kimliğini net olarak anlamak pek mümkün değildir. Fakat bunların, bekar *çiftbozan* veya genellikle *levend* olarak isimlendirilen kesimlerden olmadıkları anlaşılmaktadır. *Gurbet taifesinden* olan gruplar, aileleriyle ve çadırlarıyla dolaşıp, şehirlerin elverişli yerlerinde eğlence yerleri kuruyorlardı. Bu eğlence alanlarında ahaliden zengin ailelerin oğullarıyla ve hatta kimi zaman evli erkeklerle nikahlı eşleri olarak gösterdikleri kadınları fuhuş yaptırıyorlardı. Ancak bununla yetinmeyip gittikleri yerlerde soygun ve hırsızlık faaliyetlerine de girişiyorlardı. Bu şekilde yerleşik toplum için ahlaki bozan ve emniyeti sarsan olumsuz etkileri oluyordu⁵⁰. Mühimme defterlerindeki hükümlerde yer alan verilere göre *Gurbet taifesinin* toplumu rahatsız eden faaliyetlerinden birisi de dilencilikti. İstanbul'da *Gurbet taifesinden* oldukları dile getirilen birtakım şahısların, sakat ve muhtaç olmadıkları halde dilencilik yaptıkları ya da ele geçirdikleri görme özürlü cariye ve *kulları* mahalle mahalle gezdirip bunları dilendirdikleri ve bu suretle şehir ahalisini rencide ettiklerine dair şikayetler olmuştur⁵¹.

⁴⁴ 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041(1042) /1630-1631(1632) (Özet-Transkripsiyon-İndeks), Haz. Hacı Osman Yıldırım vd., BOAYAY., Ankara 2002, hkm. 503, s. 308 (7 Z 1040/7 Temmuz 1631).

⁴⁵ BOAYAY., MD 5, hkm. 1301, s. 2016 (3 N 973/24 Mart 1566); MD 7, C. I, hkm. 1140, s. 64 (21 L 975/19 Nisan 1568).

⁴⁶ BOAYAY., MD 7, C. I, hkm. 76, s. 42-43 (11 S 975/17 Ağustos 1567).

⁴⁷ BOAYAY., MD 7, C. III, hkm. 2245, s.141-142 (19 R 976/11 Ekim 1568).

⁴⁸ BOA, MD 26, s. 275, hkm. 791 (3 B 982/19 Ekim 1574).

⁴⁹ Akdağ, *Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 101.

⁵⁰ Akdağ, a.g.e., s. 107, 151; Mustafa Akdağ, *Büyük Celâli Karışıklıklarının Başlaması*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1963, s. 35-36.

⁵¹ BOAYAY., MD 7, C. III, hkm. 1706, s. 264-265 (Tr. 11 M 976/6 Temmuz 1568).

***Gurbet Taifesi*nin Kamu Huzurunu Bozan Faaliyetleri**

Gurbet taifesi adı altındaki grupların, 16. yüzyılın ikinci yarısı ve 17. yüzyılın ilk yarısında Rumeli'deki sancak ve kazalarda şikayete konu oldukları görülmüştür⁵². Mühimme defterlerinde yer alan şikayetlerde, özellikle hırsızlık, gasp, yol kesme, adam öldürme gibi suçların daha sık sözü konusu edildiği görülmektedir. *Gurbet taifesi*nden olan grupların karıştıkları olumsuz faaliyetlerden biri Samakov'da meydana gelmiştir. 1565 senesinde Ahmed isimli bir tüccar Samakov'a bağlı Udhal Köyü yakınlarında kaybolmuş, tüccarın varisleri, söz konusu köyün papazı, papazın oğulları ve birkaç *Gurbet* tarafından söz konusu tüccarın paralarının çalındığını ve kendisinin öldürüldüğünü ileri sürüp Samakov kadısına şikayet etmelerine rağmen bir netice alamadıklarını belirtmişlerdir. Şikayetçilere göre, meselenin sonuçsuz kalmasında kadının katillerden rüşvet alması ve konunun araştırılması için gelen çavuşun da bunlarla birlik olması etkili olmuştur. Sonuç itibarıyla şikayetçilerin ithamlarının doğru olduğu anlaşılmış ve konunun takibi ve suçluların yakalanması için gereken önlemler alınmıştır⁵³.

Hacı Bâlî isimli tüccarın şikayetine göre kendisi, Gelibolu'ya bağlı Adilhan Köyü'nde *Gurbet taifesi*nden atlı bir grup tarafından gece vakti soyulmuştur. Hükümet bu şikayet üzerine Evren Çavuş'u göndermiş, ayrıca Ağustos 1567 tarihinde gönderilen bir hükümle Ferecik ve Enes kadıları ile birlikte soruşturma yapılması emredilmiştir⁵⁴. Yine, Şumnu yakınlarında Çalıkavak isimli yerde, Kadri, Ahmet ve Kamer isimli şahısların yolları *Gurbet taifesi* tarafından kesilmiş malları gasp edilmiş birkaç adamları öldürülmüştür. Haziran 1571 tarihinde konunun takibi için Rumeli'de bulunan

⁵² Rumeli'de *Gurbet Taifesi* adı altındaki grupların, 16. ve 17. yüzyıllarda şikayete konu oldukları sancak ve kazalar şunlardır: Samakov, Ilıca, Dobnice, Ferecik: BOAYAY., MD 7, C. I, hkm. 58, s. 27-28 (9 S 975/15 Ağustos 1567); Gelibolu, Enez: M. Bostancı, "19 Numaralı Mühimme Defteri", hkm. 131, s. 107 (21 M 980/3 Haziran 1572 ?); Ergene, Babaeski, Malkara (Ahmet Paşa Çiftliği): M. Bostancı, a.g.e., hkm. 163, 240, 540, s. 129, 182, 385-86 (26 M, 3 S, 26 Ra 980/8 Haziran, 15 Haziran, 6 Ağustos 1572); Kırkkilise: BOAYAY., MD 7, C. I, hkm. 83, s. 46 (13 Ra 975/17 Eylül 1567); Keşan: BOA, MD 22, s. 111, hkm. 229 (5 Ra 981/5 Temmuz 1573); Şumnu: BOA, MD 15, s. 57, hkm. 489 (25 S 979/20 Temmuz 1571); Karasu Yenicesi: BOA, MD 26, s. 106, hkm. 273 (1 M 982/23 Nisan 1574); Edirne: BOAYAY., MD 85, hkm. 503, s. 308-309 (7 Z 1040/7 Temmuz 1631); Yenice Zağra: BOA, MD 26, s. 275, hkm. 791, (3 B 982/19 Ekim 1574); Çirmen: Gülay Kahveci, "29 Numaralı Mühimme Defteri 984/1576 (Tahsil-Özet-Transkripsiyon), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, hkm. 233, s. 131 (15 Z 984/5 Mart 1577); Niğbolu, Silistre: BOAYAY., MD 85, hkm. 363, s. 222 (21 Ra 1040/28 Ekim 1630).

⁵³ BOAYAY., MD 5, hkm. 659, s. 115 (20 Ca 973/13 Aralık 1565).

⁵⁴ BOAYAY., MD 7, C. I, hkm. 58, s. 28 (9 S 975/15 Ağustos 1567).

tüm kadılara hükümler gönderilmiştir⁵⁵. Rumeli kadılarının soruşturmaları istenen diğer bir soygun vakasında, 1582 senesinde *Defter-i hâkânî* katiplerinden Mehmed ve Mustafa isimli şahıslar, Malkara Kazası'nda bulunan Ahmed Paşa Çiftliği mevkiinde soyulmuşlardır. Konuyu soruşturmak üzere görevlendirilen Uzun Çavuş, *Gurbet taifesinden* oldukları anlaşılan Latif, Mahmud, Süleyman, Kara Mustafa, Küçük Ali, Ömer, Ahmed ve Hüseyin isimli şahısları yakalamıştır. Merkezî Hükümet, bunların bölgede yaşadıkları, suç işledikleri yerlerin defter edilip başkentteki yetkililere gönderilmesini istemiştir⁵⁶.

Gurbet taifesinin kendileri gibi başıboş gruplarla bir araya gelerek kırsal kesimde eşkıyalık faaliyetlerine giriştikleri, Anadolu'daki sancaklardan gelen şikayetlerde de sıklıkla dile getirilmiştir. Bunlar küçük gruplar halinde olabildikleri gibi otuz-kırk hanelik kalabalık gruplar halinde gezip eşkıyalık yapabiliyorlardı. Teke, Alaiye ve Manavgat havalisinde 1568 yılının ilkbahar aylarında bu şekilde otuz-kırk hane *Gurbet taifesinin* ortaya çıktığını bildiren Tekeli beyi ve Antalya kadısı, bunların yaklaşık yetmiş-seksen kişilik bir silahlı güce sahip olduklarını, şehirlere saldırdıklarını, köyleri yağmaladıklarını, yol kestiklerini ve bilhassa geceleri çok sayıda hırsızlık faaliyeti gerçekleştirdiklerini hükümete şikayet etmiştir⁵⁷. Yine, 1573 senesinde, *Gurbet taifesinden* oldukları anlaşılan elli-altmış kişilik bir grubun Bursa Sancağı'na bağlı Lefke Kazası'nda bulunan Rüstem Paşa Vakfı'na bağlı Kervansaray'ın civarını *yatak* edinip gelip konan ve dinlenen yolculara rahat vermedikleri bildirilmiştir⁵⁸.

Anadolu sancaklarında meydana gelen ve şikayete konu olan olaylarla ilgili bazı hükümlerde, *Gurbet taifesinin* Çingenelerle birlikte anıldığı olduğu gibi⁵⁹ bunların aynı olaya karışan farklı gruplar olarak anıldığı hükümlere rastlanabilmektedir. Mesela, 1573 senesinde, Şehzade Murad'ın sipahilerinden Mustafa Bey ve akrabalarını, Sivas havalisinde soyan grupta hem çingenelerin hem de gurbetlerin bu şekilde ayrı ayrı sayıldığı görülür⁶⁰.

⁵⁵ BOA, MD 15, s. 57, hkm. 489 (26 S 979/20 Temmuz 1571).

⁵⁶ H. M. Bostancı, "19 Numaralı Mühimme Defteri", hkm. 163, 240, 540, s. 128-129, 182, 385-386 (26 M, 4 S, 26 Ra 980/8 Haziran, 16 Haziran, 6 Ağustos 1572).

⁵⁷ BOAYAY., MD 7, C. I, hkm. 1140, s. 64 (21 L 975/19 Nisan 1568).

⁵⁸ Rahman Şahin, "22 Numaralı Mühimme Defteri", hkm. 76, s. 90 (9 M 981/11 Mayıs 1573).

⁵⁹ Gurbet ve Çingenelerin birlikte anıldığı olaylar için bkz. BOAYAY., MD 5, s. 80, hkm. 186 (3 S 973/30 Ağustos 1565); MD 6, C. I, hkm. 563, s. 322 (25 Ca 972/29 Aralık 1564); MD 7, hkm. 66, 324, s. 33, 173 (8 S, 9 R 975/14 Ağustos, 13 Ekim 1567).

⁶⁰ BOA, MD 21, s. 323, hkm. 761 (11 M 981/13 Mayıs 1573).

Öte yandan *Gurbet taifesi* ile anılan diğer bir grup olarak suhteler dikkati çekmektedir⁶¹. Mayıs 1573 tarihinde Rum beylerbeyine gönderilen hükümde Amasya'ya bağlı Zeytun Kazası'nın taşlık ve engebeli bir arazi olduğu, bu nedenle bu mıntıkada ortaya çıkan *Gurbet taifesi* ve suhte gruplarının olumsuz fiillerinden sonra kolaylıkla kaçabildikleri dile getirilmiştir⁶². Bazı sancaklarda ise birkaç grubu bir arada şikayete konu olarak görmek mümkündür. Mesela, Canik Sancağı'nda 1566 senesinde, bölgede çeşitli suçlara karıştıkları anlaşılan gruplar, suhteler, Çingeneler ve *Gurbet taifesi* olarak zikredilmiştir⁶³. 1580 senesinde ise Karaman ve havalisinde *suhte*, *Çingene*, *Beleş Arab* ve *Gurbet taifesinin* ortaya çıkıp yol kestikleri, insanların mallarına ve canlarına kastettikleri hakkında şikayetler olmuştur⁶⁴. Söz konusu grupların bir arada zikredildikleri şikayetlerdeki anlatımlardan her birinin ayrı ayrı gruplar oldukları anlaşılmaktadır⁶⁵. Mühimme hükümlerinde *Gurbet taifesi* ile birlikte anılan gruplar arasında ikisi, diğer gruplara nazaran Anadolu coğrafyasına daha yabancı olan etnik kimlikleriyle dikkati çeker. Bunlar *Hindî taifesi* ve *Rusî taifesidir*. Hindî taifesi hakkındaki şikayet bunların, 1580 senesi sonbaharında İznik ve Bilecik kazalarında hırsızlık irtikap ettikleriyle ilgilidir. Bu konuda suçlanan diğer gruplar ise Çingeneler ve *gurbet taifesidir*⁶⁶. Kastamonu'ya bağlı Küre'deki madende çalışmak üzere orada buldukları anlaşılan Rusî taifesi⁶⁷ ise *Gurbetlerin* de içinde bulunduğu *ehl-i fesad* tarafından kanun dışı fillere yönlendirilme ihtimali olan bir grup olarak kayıtlara geçmiştir⁶⁸.

⁶¹ Gurbet ve suhtelerin birlikte anıldığı olaylar için şu hükümlere bakılabilir: BOAYAY., MD 3, hkm. 438, s. 195 (18 M 967/20 Ekim 1559); BOA, MD 5, s. 481, hkm. 1301, s. 525, hkm. 1438, s. 572, 1582 (3 N, 25 N, 21 L 973/24 Mart, 15 Nisan, 11 Mayıs 1566); BOAYAY., MD 7, hkm. 1706, s. 264-265 (11 M 976/6 Temmuz 1568); BOAYAY., MD 12, hkm. 903, s. 114, (4 Ca 979/24 Eylül 1571); BOA, MD 12, s. 213, hkm. 412 (12 R 981/27 Mart 1574).

⁶² Rahman Şahin, "22 Numaralı Mühimme Defteri", hkm. 65, s. 85 (23 M 981/25 Mayıs 1573).

⁶³ BOA, MD 5, s. 525, hkm. 1438, (25 N 973/15 Nisan 1566).

⁶⁴ Seval Sakarya, "43 Numaralı Mühimme Defteri (H.988/M.1580) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 1-108)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014, hkm. 122, s. 118 (14 R 988/29 Mayıs 1580).

⁶⁵ Bu konuda şu iki hükümdeki anlatımları örnek vermek mümkündür. "... vilâyet-i mezbûrede (Karaman) bazı mevâzî'dan suhte taifesi ve çingâne ve beleş Arab ve gurbet ve sâir ehl-i fesâd zuhur edüp..." Seval Sakarya, "43 Numaralı Mühimme Defteri", hkm. 122, s. 118 (14 R 988/29 Mayıs 1580). "...kazâ-i mezbûre (Barçınlı) tâbi Kuruca-Bağluca ile Bayad nâm karyelerin beyninde Çingâne tâifesinden Kulu Subaşı ve Kara Ali ve Kamer ve Davud... Gurbet tâifesinden Olgar ve Abdullah Subaşı ve Ali..." (BOA, MD 21, s. 323, hkm. 761 (11 M 981/13 Mayıs 1573).

⁶⁶ BOA, MD 43, s. 293, hkm. 562 (16 N 988/25 Ekim 1580).

⁶⁷ Rusî taifesi olarak anılan bu grubun Rus asıllı olup olmadıkları başkaca kaynaklarla delillendirilemediğinden hükümde geçen haliyle ifade edilmiştir.

⁶⁸ BOA, MD 21, s. 174, hkm. 419 (11 Za 980/15 Mart 1573)

Gurbet taifesinin 17. yüzyılda, yukarıda sayılan türden olumsuz faaliyetleri işlediklerine dair şikayetler olmuştur. Ekim 1630 tarihli bir hükümde, Niğbolu, Silistre, Kırkkilise ve Vize sancaklarında *konar ve göçer Gurbet Taifesinin* çeşitli yerlerde ortaya çıkarak hanlara girdikleri, evleri bastıkları, yol kestikleri, yolcuları bağlayıp öldürdükleri ve bu bölgelerdeki çiftliklerde yağma faaliyetlerinde bulunarak eşkıyalık ettiklerinden şikayet edilmiştir⁶⁹. Temmuz 1631 tarihli başka bir hükümde ise Edirne taraflarında ortaya çıkan Kürt ve *Gurbet taifesinden* grupların, *çerge*⁷⁰ ve *obalarıyla konup geçerek* geçtikleri yerlerde adam öldürme, yağma, bazı haraç tahsildarlarının yolunu kesip hazine parasını gasp etme gibi suçlar işledikleri, Bosna'dan gelen bir kervanı basıp yağmaladıkları konusunda şikayetler olduğu belirtilmiştir⁷¹.

Bu tür soygun ve gasp olaylarında yapılan soruşturmalarda hükümetin dikkat ettiği iki husus vardı. Suçlu olduğu sabit olanların mahallî devlet görevlileri tarafından himaye edilmesine göz yumulmaması bu hususlardan biriydi. Mesela Ahmed Paşa Çiftliği mevkiinde meydana gelen soygun olayıyla alakalı hükümde, Malkara ve civarında soygun, gasp, yol kesme gibi faaliyetlerde bulunanların kapı kulları, sipahiler, zaîmler tarafından himaye edildiği dile getirilerek böyle bir vaziyete kadıların katiyen göz yumulmaması tembihlenmiştir⁷². Diğer dikkat edilen husus ise, gerek yapılan soruşturma ve kovuşturmalar esnasında gerekse silah taşıma, ata binme yasaklarının tatbiki esnasında konuyla ilgili olmayan suçsuz ahalinin rencide edilmemesine gayret edilmesi olmuştur⁷³.

Çift-bozan reayanın, bilhassa *levendlerin* Bursa, Edirne, İstanbul gibi büyük şehirlerin çevrelerinde yığılma gösterdiği görülmüştür. *Çift-bozan reaya*, yaşadıkları yörelerde ekâbir çiftliklerindeki bahçe ekim-dikiminde ve büyük koyun sürülerinin beslenmesinde ırgat, çoban veya tarım işçisi olarak ücretle ya da yarıcılıkla çalışmışlardır. 16. ve 17. yüzyıllarda Edirne dolaylarında bu şekilde çiftliklerin kurulduğu bilinmektedir⁷⁴. *Gurbet taifesinden* kimi grupların Silistre, Niğbolu, Kırkkilise ve Vize'deki⁷⁵ bazı çiftliklere zarar verdikleri ve Malkara'da bulunan Ahmed Paşa Çiftliği'nde

⁶⁹ BOAYAY., *MD* 85, hkm. 363, s. 222 (21 Ra 1040/28 Ekim 1630).

⁷⁰ Çingene ya da göçebe çadırı.

⁷¹ BOAYAY., *MD* 85, hkm. 503, s. 308-309 (Tr. 7 Z 1040/7 Temmuz 1631).

⁷² H. M. Bostancı, "19 Numaralı Mühimme Defteri", hkm. 163, 240, 540, s. 128-129, 182, 385-386 (Tr. 26 M, 4 S, 26 Ra 980/8 Haziran, 16 Haziran, 6 Ağustos 1572).

⁷³ BOAYAY., *MD* 7, C. I, hkm. 324, 836, s. 173, 420-421 (9 R, 11 Ş 975/13 Ekim 1567, 10 Şubat 1568); C. II, hkm. 1518, s. 173 (29 Mayıs 1568).

⁷⁴ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye I*, s. 330

⁷⁵ BOAYAY., *MD* 85, hkm. 363, s. 222 (21 Ra 1040/28 Ekim 1630).

faaliyet gösterdiklerine⁷⁶ dair hükümlerin varlığı, buralarda iş gücü olarak da çalışmış olduklarını düşündürür.

Gurbet Taifesinin Olumsuz Faaliyetlerini Önlemek İçin Alınan Tedbirler

Gurbet taifesi ve suhte, levend, Çingene gruplarının eşkıyalık faaliyetleri 1550'li yıllardan itibaren artış göstermiş ama sonraki yüzyılın başlarında yaşanan Celâlî İsyanları gibi büyük çapta olmamışlardır. Genellikle Osmanlı hükümeti, eşkıyalık faaliyetlerinin yaşandığı yörenin mahalli idarecileri marifetiyle bu tür meseleleri halletme yoluna gitmiştir. Bununla birlikte, yaygınlık ve yoğunluk gösteren *suhte* isyanlarına karşı 1579 ve 1584 yıllarında alınan genel tedbirler neticesinde bu grubun isyan kabiliyeti ve gücü büyük ölçüde kırılmıştır⁷⁷.

Gurbetlere karşı alınan genel tedbirlerden biri bunların ateşli silah ve diğer harp aletlerini taşımalarının yasaklanması olmuştur. *Gurbet taifesinin* ata binmelerinin yasaklanması ise bu konuda alınan başka bir tedbirdir⁷⁸. Rumeli'deki kadılara, Şubat 1568 tarihinde gönderilen bir hükümde *Gurbet* ve Çingene taifelerinin ata binmemeleri, kılıç ve silahla gezmemeleri konusunda Sultan Süleyman zamanından beri birkaç defa gönderilmiş olan fermanların gereğinin yapılmadığı belirtilmiş, bu konuda kadınların yasağı yeniden ilgililerine bildirip uymayanları yakalatıp hapsedirmeleri istenmiştir⁷⁹. Kırkkilise Beyine başka bir hükümde kadılara gönderilen genel hükümdeki uyarılar tekrar edilmiştir. Hükümün ayrıntısında, verilen emre mugayir bir şekilde *Gurbet* ve Çingene taifelerinin at ve kısrak besledikleri, kılıç, şiş, kesik çizme ve yarma mahmuz gibi savaş aletleriyle gezip etrafta eşkıyalık yaptıkları bildirilerek Kırkkilise Beyinin bu vaziyeti önlemesi istenmiştir⁸⁰. Çan kadısının 1573 senesinde hükümete gönderdiği mektupta, Biga Beyinin kethüdasını öldüren piyade ve atlılardan oluşan haramilerden

⁷⁶ M. Bostancı, "19 Numaralı Mühimme Defteri", hkm. 240, s. 182 (Tr. 3 S 980/15 Haziran 1572); BOA, MD 40, s. 173, hkm. 383 (20 Ş 987/12 Ekim 1579).

⁷⁷ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 407-408.

⁷⁸ Silah taşıma ve at binme yasağı ile ilgili Anadolu ve Rumeli sancaklarına gönderilen birkaç hüküm için bkz. BOAYAY, MD 6, C. I, hkm. 1117, s. 160 (9 L 972/10 Mayıs 1565) (Bursa Sancağı); MD 7, C. I, hkm. 100, s. 55 (15 S 975/21 Ağustos 1567) (Ayaş, Akçaşehir, Malluca, Söğüt kazaları); MD 7, C. I, hkm. 920, s. 461 (Tr. 26 Ş 975/25 Şubat 1568) (Kırkkilise Sancağı); BOA, MD 14, s. 147, hkm. 208 (978/1570-1571) (Canik Sancağı). BOA, MD 30, s. 279, hkm. 649 (20 Ra 985/7 Haziran 1577) (Rumili kadılarına).

⁷⁹ BOAYAY., MD 7, C. I, hkm. 215, 910, s. 115, 456-457 (Tr. 16 Ra, 24 Ş 975/20 Eylül 1567, 23 Şubat 1568).

⁸⁰ BOAYAY., MD 7, C. I, hkm. 920, s. 461 (Tr. 26 Ş 975/25 Şubat 1568).

bahisle bunların Biga Kazası'nda ikamet eden ve *sipâhî tavrında* at ve silahla gezen Çingene ve *Gurbet taifesinden* olma ihtimalleri dile getirilmiştir. Kadının mektubu üzerine hükümet bu konuda gereken tedbirleri alması için Biga Beyini uyarmıştır⁸¹.

Söz konusu yasaklamalar, 16. yüzyılda ateşli silahların taşrada reayanın eline geçmesinin yaygınlaşması karşısında Osmanlı hükümetinin uygulamaya koymaya çalıştığı tedbirler kapsamında anlaşılabilir⁸². Aradan yıllar geçmesine rağmen aynı konuda taşra sancaklarına gönderilen hükümlerde benzer uyarıların tekrar etmesinde, mahallî idarecilerden beklenen hassasiyetin yeterince gösterilmemesinin⁸³ ya da bunların *Gurbet taifesi* ve diğer başıboş gruplara yardım etmelerinin⁸⁴ etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Merkezî hükümetin hem donanmaya kürekçi tedarik etmek hem de taşrada başıboş gezen grupları yoklamak amacıyla zaman zaman bu tür grupları tahrire giriştiği oluyordu. 1573 senesinde *Gurbet taifesi* ve Çingenelerin ve Anadolu'daki Mellaş Arapları gibi başıboş grupların tahririni yapmak üzere Rumeli ve Anadolu'ya memurlar gönderildi. Yapılacak tahrirle kayıt altına alınacak *Gurbet* ve Çingenelerin o döneme kadarki vergi borçları affedileceği ilan edildi. Ayrıca donanmada görevlendirilmek üzere her 150 kişiden bir çeribaşı ve bayraktar seçilmesine karar verildi⁸⁵. Donanmanın Tunus seferi hazırlıkları kapsamında 1573-1574 senelerinde artan kürekçi ihtiyacını karşılamak üzere Keşan, Rodoscuk, Malkara, İpsala, İncecik gibi Rumeli kazalarındaki kadırlara hükümler gönderilmiştir. Bu hükümlerden birinde daha önce tahrir edilmiş olan *Gurbet*, Çingene ve Çengiyân'dan mümkün olduğu kadar fazla sayıda kürekçi yazılarak gönderilmesi istenmiştir⁸⁶. Donanmaya kürekçi temini konusunda hükümetin, Rumeli'nin yanı sıra Anadolu'daki sancaklara hükümler gönderdiği anlaşılmaktadır⁸⁷.

⁸¹ BOA, MD 23, s. 136, hkm. 277 (28 B 982/23 Kasım 1573).

⁸² H. İnalçık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, 6 (1980), s. 293-294.

⁸³ BOA, MD 30, s.279, hkm. 649 (28 Ra 985/15 Haziran 1577).

⁸⁴ BOAYAY., MD 5, hkm. 657, 1438, s. 115, 226 (20 Ca 973/13 Aralık 1565, 24 N 973/14 Nisan 1566). Ayrıca bkz. H. Arslan, *Osmanlı'da Nüfus Hareketleri*, s. 233.

⁸⁵ H. Arslan, *Osmanlı'da Nüfus Hareketleri*, s. 233.

⁸⁶ Ali Rıza Bülbül, "24 Numaralı Mühimme Defterinin (H.981-982 / M.1573-1574) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 81-161)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2019, hkm. 290, s. 100 (Tr. 17 Z 981/9 Nisan 1574).

⁸⁷ Anadolu sancaklarında *Gurbet taifesi* ve diğer başıboş grupların tahririne ilişkin hükümlerden bazıları için bkz. BOAYAY, MD 7, C. III, hkm. 2561, s. 302 (21 C 976/11 Aralık 1568); Şeyda Karvar, "23 Numaralı ve 1573-1574 Tarihli Mühimme Defteri/S. 282-352 (Özet- Transkripsiyon-Dizin)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2018, hkm. 662, s. 63 (Tr. L 981/Ocak-Şubat

Gurbet taifesinin her an yer değiştirmeye müsait bir hayat tarzına sahip olması, topluma verdikleri düşünülen zararları minimize etmek adına alınan önlemlerin sonuçsuz kalmasında etkili olan diğer bir etkendi. Rumeli'den Anadolu'ya, kimi zaman da tersi istikamette hareket ederek buldukları yerlerden kolayca firar edebiliyorlar ve izlerini rahatlıkla kaybettiriyorlardı. Bilhassa Rumeli tarafına Gelibolu'dan geçerek gelen *Gurbet taifesinin* engellenmesi için Gelibolu Kadısına, Boğazhisarları ve iskele eminine hükümler gönderilmiştir⁸⁸. Aileleriyle birlikte, Gelibolu üzerinden Anadolu'dan Rumeli'ye, geçen *Gurbet taifesinin* Keşan ve havalisinde gün geçtikçe sayılarının artması üzerine Temmuz 1573 tarihinde Keşan kadısına hüküm gönderilerek bunların yeniden Anadolu'ya gönderilmesi ve bir daha geri gelmelerinin engellenmesi istenmiştir⁸⁹. Bölgede hırsızlık faaliyetlerinin artması üzerine Ekim 1579 tarihinde Malkara Kadısına giden bir hükümde ise *Gurbet taifesinin* Rumeli tarafına geçirilmemesi konusundaki emrin tatbiki konusu hatırlatılmıştır⁹⁰.

Gurbet Taifesinin Toplumsal Uyumları

Gurbet taifesi hakkında Osmanlı arşivi belgelerindeki kayıtların etkisiyle oluşan algı, bunların genellikle eşkıyalık yaptıkları ya da toplum ahlakını bozan faaliyetlerde buldukları yönündedir. Ancak *Gurbet taifesinden* olan kimi şahıs ve grupların, yerleşik toplumla uyumlu bir yaşam sürdürebildikleri anlaşılmaktadır. Haklarında oluşan olumsuz kanaatin, söz konusu kaynaklardan elde edilen farklı verilerle tutarsızlık gösterebildiği durumlara da rastlamak mümkündür. Buna göre bazı olaylarda *Gurbetlere* yönelik suçlamaların asılsız olduğu anlaşılmıştır. Mesela, yapılan soruşturma ve kovuşturmalar sırasında suçlu olmadıkları halde yaptırımı uğrayıp mağdur durumuna düşen *Gurbet taifesinden* kimi şahıs ve grupların şikayetlerinin dikkate alındığına dair arşiv kayıtlarına rastlanmıştır. Bunlardan birinde yer alan Beyşehir Sancağı'na bağlı Kırılı Nahiyesi'nde yaşanan olayların anlatımı bu bakımdan açıklayıcı görünmektedir. Bölgede pek çok köyden gelen şikayetler üzerine Beyşehir Beyi Bayezid Bey'in kethüdası müdahale edip bölgede eşkıyalık yapan *Gurbet* ve Çingene gruplarını takip ederken beş kişiyi

1574); BOA, MD 24, s. 30, hkm. 90, s.165, hkm. 445 (21 Za 981, 3 M 982/14 Mart 1574,25 Nisan 1574).

⁸⁸ H. M. Bostancı, "19 Numaralı Mühimme Defteri", hkm. 131, s. 108 (Tr. 21 M 980/3 Haziran 1572); Yasemin Aydın, "27 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S.280-408)", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2014, hkm. 881, s. 224 (10 M 984/9 Nisan 1576).

⁸⁹ BOA, MD 22, s. 111, hkm. 229 (Tr. 5 Ra 981/5 Temmuz 1573).

⁹⁰ BOA, MD 40, s. 173, hkm. 383 (Tr. 20 Ş 987/15 Ekim 1579).

katletmiş ve suçu olmayan birkaç kişiyi hapsedirmiştir. Hapsedilenlerin arkadaşları Hamidili Beyi'ne müracaat etmişler ve böylece konu hükümete intikal etmiştir. Osmanlı hükümeti ise konunun soruşturularak suçsuzların serbest bırakılmasını istemiştir. Mağdur oldukları dile getirilen grubun yerleşik bir grup olmadığı hükmün bağlamından anlaşılmaktadır. Bunlar, ya *Gurbet taifesinden* ya da muhtemelen onlara benzer bir hayat tarzına sahip olan kimselerdir. Dolayısıyla bu olayla alakalı olarak, genel olumsuz algıyla uyuşmayan bir şekilde, *Gurbet* ya da benzer taifelerden olup suç işlemeksizin mevsimlik tarım işçiliği, çobanlık, ırgatlık gibi işlerle geçimlerini sağlamak üzere bölgede bulunanların olduğunu söylemek mümkündür⁹¹.

Mustafa Âli'nin Aydın'da *Gurbet oğlanlarının* yaşadıkları mağduriyetle ilgili anlatımı, bunlardan birinin şikayetini sadrazama kadar ulaştırabildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Âli'nin anlatımına göre, 1584 senesinde İmam Vakur-zâde olarak bilinen ulemadan biri şehirde yaşayan Gayrimüslimlerin giyim kuşamına müdahalede bulunmuş ve sonrasında işi maymun oynatan bir *Gurbet oğlanının* iki maymununu öldürtmeye kadar vardırmıştır. *Gurbet oğlanı* bu mağduriyetini dönemin sadrazamı Siyavuş Paşa'ya arz edince hem maymunların öldürülmesinden doğan zararı karşılanmış hem de Vakur-zâde'nin yaptıkları devlet erkanı nezdinde nefretle karşılanmış⁹². Âli'nin anlattığı bu olay, *Gurbet taifesinin* tamamının olumsuz faaliyetlerde buldukları yönündeki algının sakatlığına işaret etmesinin yanı sıra bunların şehirlerde daha önce bahsedildiği gibi eğlencelik ama ahlaka mugayir olmayan işler de yaptıklarını gösterir.

Gurbet taifesinden olan kimi şahısların, birlikte yaşadıkları şehirli toplum tarafından benimsendiklerine dair bir olay ise Konya sicillerine yansımıştır. Buna göre, Konya'da, 1642 senesi haziran ayında, *Gurbet taifesinden* olan Sultan isimli kadın, aynı gruptan Hüseyin, Şahin ve Âhi Evrân'ı cinayetle suçlayıp iddiasını ispat edemeyince önce sanıklardan suçu işlemediklerine dair yemin alınmıştır. Sonrasında ise ahaliden bazılarının Hüseyin, Şahin ve Âhi Evrân'ın *hüsn-i hâllerine* şahitlik etmeleriyle suçsuz olduklarına karar verilmiştir⁹³.

17. yüzyılın ilk yıllarında yaşanan Celâlî İsyânlarının neden olduğu toplumsal kargaşa ve kriz ve buna karşı alınan tedbirler esnasında Osmanlı

⁹¹ BOAYAY., MD 7, C. I, hkm. 66, s. 33 (Tr. 8 S 975/14 Ağustos 1567).

⁹² Faris Çerçi, "Künhü'l-Ahbâr'a Göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri ve Âli'nin Tarihçiliği", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1996, s. 526-527.

⁹³ Leyla Özpolat, "1 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (970-7019/1563-1610) (Değerlendirme ve Transkripsiyon), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2016, 89-3 (29 Z 971/8 Ağustos 1574), s. 202.

eyaletlerindeki *Gurbetler*, diğer başı-boş gruplardan bazıları gibi tasfiye edilmiş olmalıdır⁹⁴. Bu hengameden sağ olarak kurtulanların İstanbul, Edirne, Bursa, Aydın gibi büyük şehirlere göç edip buralarda hayata tutunmaya çalışmış olmaları ihtimal dahilindedir. İlmiyeden olması muhtemel olan bir müellifin 1719-20 senesinde kaleme almış olduğu bir risâlede yer alan, söz konusu yıllarda İstanbul'da yerleşmiş olan ve ahlak kurallarına aykırı hareket eden Çingene, Arab ve Kürd gruplarına⁹⁵ dair anlatım, söz konusu etnik grupların bir kısmının ve bunlarla birlikte anılan *Gurbet taifesinin* 17. yüzyıl ve sonrasında şehirlerde varlıklarını sürdürmeye çalıştıklarını düşündürür. Meçhul müellif, sadece göçebelikleleriyle bilinen Çingeneler, Kürdler ve Arablar gibi toplumsal grupları değil yerleşik toplumsal hayatın en mühim temsilcileri olarak görülebilecek olan *ulemâyı*, çeşitli esnaf gruplarını iğneleyici ve kimi zaman sert bir dille eleştirmiştir⁹⁶. *Risâle* müellifinin bu tutumu, toplumsal hayatı olumsuz etkilediği düşünülen ahlaksızlıkları ve çeşitli suçları irtikap etmek gibi faaliyetleri sadece toplumun yerleşik olmayan unsurlarına hamletmenin tutarsız bir yaklaşım olduğunu akla getirir.

Sonuç

Osmanlı hükümetinin, 16. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da yaşanan iç çekişmeler ve haricî tehditlerin idarî zaafıya yol açabileceği endişesinin tesiriyle göçerlere ve raiyyetlikten çıkmış olanlara karşı sert bir tutum içine girmesi dönemselsel bir durum olarak değerlendirilebilir. Yine de devletin yerleşik hayatı tehdit eden göçer ya da kayıt dışı gruplara karşı hemen her dönemde olumsuz bir yaklaşım sergileme eğiliminde olduğu söylenebilir. Göçerler ise, kuruluş yıllarında Osmanlılara insan gücü sağlayıp kurucu unsurlar arasında çoğunluğu teşkil ederek önemli bir tarihsel rolü ifa etmişlerdir. Ancak devlet ve toplum yapısında 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşandığı kabul edilen kriz ve sonrasındaki dönüşümün etkisiyle ortaya çıktıkları anlaşılan *Gurbet taifesinin* mahiyeti bildik göçerlerden oldukça farklıdır. Bunlar, kriz döneminde, yaşanan tarımsal üretimdeki daralmadan etkilenerek topraklarından koptukları anlaşılan toplumsal gruplardan birisi olarak kabul edilebilir.

Levendler, *suhteler* gibi belirli bir kariyer biçimini yansıtan grupların yanı sıra Çingeneler, Kürdler ve Araplar gibi etnik grupların arasındaki geçişkenliğin, *Gurbet taifesinin* bu gruplardan beslenerek Osmanlı arşiv kayıtlarında görünür hale gelmelerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan kentlerde ve köylerde yaşayan ahali arasında,

⁹⁴ Akdağ, *Dirlik Düzenlik Kavgası*, s. 152.

⁹⁵ *Risâle-i Garibe*, Haz. Hayati Develi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, s.45.

⁹⁶ *Risâle-i Garibe*, s. 20, 22-23, 32.

kendilerine yabancı olan bu grupların “Gurbet” adıyla anılmış olması, merkezî hükümetin de bu tanımlamayı, kimi zaman benzer grupları kapsayan kategorik bir tanımlama olarak kullanmış olması muhtemeldir.

Gurbet taifesinden oldukları anlaşılan grupların Rumeli ve Anadolu sancaklarının birçoğunda toplumsal hayatı olumsuz etkileyen faaliyetlerde buldukları anlaşılmaktadır. Osmanlı hükümeti, bu gruplara karşı genellikle mahalli idarecileri vazifelendirerek tedbir almak yoluna gitmiştir. Bununla birlikte, 16. yüzyılın ikinci yarısında sayıları gittikçe artan ve toplumsal hayat üzerinde olumsuz anlamda bir baskı oluşturan başıboş ve silahlı gruplara karşı alınan genel önlemlerin kapsamına *Gurbet taifesinin* de girdiği söylenebilir.

Toplumsal hayatın genel akışı içinde daha çok şikayetlere konu olan olumsuzlukları yansıtan *Mühimme defterleri* ve ahkâm kayıtlarından yola çıkılarak *Gurbet taifesiyile* ve diğer başıboş gruplarla ilgili, bütüne yönelik modern bir olumsuz algının oluştuğu anlaşılmaktadır. Ancak bazı arşiv kaynaklarının ve diğer kaynakların ihtiva ettiği veriler, söz konusu algıya istinaden yapılan genellemelerle tutarlılık göstermeyen durumları yansıtmaktadır. *Gurbet taifesinden* olup ahlaksızlık içeren faaliyetlerde bulunmayan ya da eşkıyalık yapmayan şahısların ve grupların mevcudiyeti bu verilerden anlaşılabilir.

Son tahlilde, *Gurbet taifesi*, Celâli İsyanlarına giden süreçte giderek büyüyen toplumsal problemlerin etkisiyle ortaya çıkan, göçerlik ile yerleşiklik arası bir toplumsal form olarak görülebilir. Bu durumun ortaya çıkmasında reayanın bir iki kuşak önce sürdürmekte olduğu göçerliğe dönme veya çift bozup şansını başka geçim seçeneklerinde arama gibi alternatiflere sahip olmasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Dönemsel şartların etkisiyle topraklarından kopan reayanın, idarî-mali kontrol mekanizmalarını yok saymaları, ne yerleşiklere ne de göçerlere benzeyen bu tip toplumsal formlara yönelik olumsuz algıyı beslemiş görünmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA):

Mühimme Defterleri (MD): 5, 14,15, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 30, 40.

Şer‘iyye Sicilleri (MSH.SSC. d.): 6427.

- 3 *Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)*, (Haz. H. O. Yıldırım vd.), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1993.
- 5 *Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) (Özet ve İndeks)* (Haz. H. O. Yıldırım vd.), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1994.
- 6 *Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) (Özet-Transkripsiyon ve İndeks)*, (Haz. H. O. Yıldırım vd.), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1995.
- 7 *Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) (Özet-Transkripsiyon-İndeks)*, C. I-III, (Haz. H. O. Yıldırım vd.), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1998-1999.
- 12 *Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) (Özet-Transkripsiyon ve İndeks)*, C. I-II, (Haz. H. O. Yıldırım vd.), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 1996.
- 19 *Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, (Haz. H. Muharrem Bostancı), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.
- 21 *Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, (Haz. Sıtkı Çelik), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.
- 22 *Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* (H. 981/M. 1573), (Haz. Rahman Şahin), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2014.
- 23 *Numaralı ve 1573-1574 Tarihli Mühimme Defteri/S. 282-352 (Özet-Transkripsiyon-Dizin)*, (Haz. Şeyda Karvar), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2018.
- 24 *Numaralı Mühimme Defterinin (H.981-982 / M.1573-1574) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 81-161)*, (Haz. Ali R. Bülbül), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2019.
- 27 *Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S.280-408)*, (Haz. Yasemin Aydın), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2014.
- 29 *Numaralı Mühimme Defteri 984/1576 (Tahlil-Özet-Transkripsiyon)*, (Haz. Gülay Kahveci), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.
- 43 *Numaralı Mühimme Defteri (H. 988/M.1580) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 1-108)*, (Haz. Sevilay Sakarya), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2014.

- 85 *Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041(1042)/1630-1631(1632) (Özet-Transkripsiyon-İndeks)*, (Haz. H. O. Yıldırım vd.), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Ankara 2002.
- 1 *Numaralı Konya Şer'îye Sicili (970-7019/1563-1610) (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, (Haz. Leyla Özpolat), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2016.

Kitaplar ve Makaleler

- Akdağ, M., *Büyük Celâli Karışıklıklarının Başlaması*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1963.
- Akdağ, M., *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.
- Altınöz, İ., "Osmanlı Toplum Yapısı İçinde Çingeneler", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 422-432.
- Altınöz, İ., *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- Altunhan, Sema, "XVI ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yürükleri ve Naldöken Yürük Grubu", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 1999.
- Altundağ, Şinasi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", *DTCF Dergisi*, C. 5, Sayı: 2 (1947), s.187-197.
- Arı, B., "Osmanlı Asayiş Stratejileri", *Türk Polis Tarihinin Kökenleri* (Editör: Yücel Yiğit), Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2017, s. 179-213.
- Arslan, H., *Osmanlı'da Nüfus Hareketleri (XVI. Yüzyıl) Yönetim Nüfus Göçler İskânlar Sürgünler*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001.
- Braudel, F., *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (Çev. M. A. Kılıçbay), C. I, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017.
- Cezar, M., *Osmanlı Tarihinde Levendler*, TTK, Ankara 2013.
- Çerçi, F., "Kühü'l-Ahbâr'a Göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri ve Âli'nin Tarihçiliği", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1996.
- Dingeç, E., *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingeneler (XVI. Yüzyıl)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2004.
- Dingeç, E., "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, Aralık 2009, s. 33-46.
- Doğru, H., "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti", *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 165-176.
- Emecen, F. M., *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2005.

- Emecen, F. M., “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme, Ahkâm-ı Şikâyet”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 111-158.
- Emecen, F. M., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- Faroqhi, S., *Devletle Başa Çıkmak: Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç (1550-1720)* (Çev. H. K. Bejsovec), Alfa Yayınları, İstanbul 2016.
- Griswold, W. J., *Anadolu'da Büyük İsyan (1591-1611)* (Çev. A. Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Güler, M., “XVIII. Yüzyıl Suriye Hac Yolunda Urban Kaynaklı Güvenlik Problemleri ve Çözüm Yolları”, *Suriye: tarih, siyaset, dış politika*, (Ed. M. Eravcı), TTK, Ankara 2018, s. 17-45.
- Halaçoğlu, Y., “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 581-587.
- Hızlı, M., “Osmanlı Medreselerinde Bozulma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6 (6), 1994, s. 71-82.
- İnalcık, H. “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700”, *Archivum Ottomanicum*, V. 6, 1980, s. 283-337.
- İnalcık, H., *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, Eren Yay., İstanbul 2000.
- İnbaşı, M., “Yeni Belgelerin Işığında Rumeli Yörükleri”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 151-170.
- İnbaşı, Mehmet, “Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti”, *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 279-302.
- Kasaba, R., *Bir Konargöçer İmparatorluk: Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar*, (Çev. A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.
- Lucassen L., Willems W., Cotaar A., *Gypsies and Other Itinerant Groups, A Socio-Historical Approach*, New York 1998.
- Lucassen L., Willems W. (2003), “The Weakness of Well-Ordered Societies: Gypsies in Western Europe, the Ottoman Empire and India, 1400-1914”, *Review (Fernand Braudel Center)*, C. 26 (3), 2003, pp. 283-313.
- Orhonlu, C., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*, : Eren Yayıncılık, İstanbul 1987.
- Öz, M., *Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmanlı'da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergah Yayınları, İstanbul 2009.
- Özdal, A. N., “Ortaçağ'da Yakınoğu'nun Sıradışı Göçmenleri: Çingeneler (Zutt'lar)”, *Geçmişten Günümüze Göç* (Ed. Osman Köse), C. II, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s. 983-999.

- Polat, M. S., *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası: Karacuk'tan Aziz George Kolu'na*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2004.
- Sümer F., "Türkmenler", *DİA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 607-611.
- Şahin, İlhan, "Göçebeler", *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 132-142.
- White, Sam, *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*, Çev. Nurettin el-Hüseyini, Alfa Yayınları, İstanbul 2013.
- XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garibe*, (Haz. H. Develi), Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2001.
- Yılmazçelik, İ., Tatar, Ö., "Osmanlı İskân Politikaları Bağlamında Aşiretlerin İskânı ve Sonuçları. *Geçmişten Günümüze Göç*", *Geçmişten Günümüze Göç* (Ed. Osman Köse), C. II, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s.1251-1324.
- Yörük, Doğan, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Aksaray Sancağında Göçler", *Geçmişten Günümüze Göç* (Editör: Osman Köse), C. I, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2017, s. 699-713.